

שני הספדים מרבני משפחת אויערבך על רבי אברהם מליסא זצ"ל

"יחיד בדורו, בדורות הראשונים אשר היו כמלאכים"¹, היה הגאון רבינו אברהם מליסא, "בימי איתני עולם של הדור, בימי ה'אורים ותומים' והגאון ר' יעקב עמדין וה'נודע ביהודה' וזקנו – כבוד הגאון מהר"י הורוויץ מהאמבורג"². "אחד היה אברהם ומיוחד בדורו – דור דעה, גאונים מפורסמים כהגאונים בעל 'שאגת אריה' ובעל 'נודע ביהודה' זי"ע, וכולם חלקו כבוד לשמו ולתורתו, העריצוהו וינשאוהו"³. בתקופת ענקי עולם אלה, היה רבי אברהם אביש אבלי מליסא – רבה של ק"ק פראנקפורט-דמיין, נחשב לראש וראשון בגאונותו כנגלה ובנסתר, בקדושתו, בענותותו ובנפלאות אשר סיפרו אודותיו. כבוד גדול עשו לו גדולי דורו בהספדיהם לאחר עלייתו לגנוזי מרומים של מי שזכה לישב על כס רבנותה של פפד"מ המעטירה לאחר פטירת בעל 'פני יהושע' (ולאחר פטירת רבינו ישב בעל 'הפלאה' על כסאו). שני ההספדים דלהלן מ"אב ובנו שראו את החודש", הגאון רבי צבי הירש אויערבך אב"ד וורמייזא ובנו הגאון רבי אביעזרי זעליג אויערבך אב"ד פוסוויילר שבאלזס, נאמרו בקהילותיהם ומתפרסמים לראשונה מעצם כתבי-ידיהם⁴, ומתוכם ניכרת ההערכה המופלגת לה זכה רבינו זצוק"ל. לכבודו של רבינו הנספד ולתועלת הקוראים מובאים כאן בקיצור תולדות חייו של רבינו אברהם מליסא זצ"ל⁵.

הגאון רבי אברהם מליסא זצוק"ל ותקופתו

א.

רבינו נולד לאביו הגאון ר' צבי הירש, אב"ד אלטשטאדט ומעזריטש⁶. אבי אביו – רבי אלעזר – היה חתן הגאון ר' צבי הירש שור מקראקא, אשר היה חתן הגאון המקובל ר' נתן נטע שפירא מקראקא בעל 'מגלה עמוקות'. אביו של רבי צבי הירש היה הגאון ר' אברהם חיים שור אב"ד סאטנוב ולבוב, בעל 'צאן קדשים' ו'תורת חיים', ממשפחת שור המיוחסת לרבי יוסף בכור-שור⁷.

- 1 לשונו של ר' חיים אלעזר וואקס בעל 'נפש חיה', בהסכמתו לספר 'ברכת אברהם' לש"ס, ווארשא תרמ"א.
- 2 מתוך הסכמתו של הגאון ר' אליעזר שמחה מלאמז'א לספר הנ"ל.
- 3 לשון הגאון ר' אלי' חיים מייזל מלודו' בהסכמתו לספר הנ"ל.
- 4 הספדו של רא"ז אויערבך כלול בספר דרשותיו שיופיע בעז"ה ע"י מכון 'שמרי משמרת הקדש'.
- 5 תולדות רבינו אברהם מליסא מושתתים על הקדמת צאצאו – הג"ר יוסף לעוויןשטיין אב"ד סעראצק לספר 'ברכת אברהם', ועל הסכמותיהם של גדולי ישראל שניתנו לספר זה ולהגדה של פסח עם פירוש רבינו (מגנצא תרמ"ז; פיעטרקוב תרס"ה). סקירה על תקופת רבנותו בפפד"מ נמצאת בספרו של הרב מרדכי הלוי הורוויץ, רבני פרנקפורט (המהדורה העברית: ירושלים תשל"ב, עמ' 123-133). תולדותיהם של הגרצ"ה ובנו הגרא"ז אויערבך מופיעים בהרחבה בספרי 'שמרי משמרת הקדש', א, ירושלים תש"ע, עמ' 79-122, ובמבוא לספר 'משפטי אביעזרי' לשו"ע חו"מ, ירושלים תשע"ב.
- 6 שם נלב"ע ביי"ד בתמוז תצ"ד.
- 7 מתוך השער לספר 'ברכת אברהם'.

בנעוריו למד רבינו אצל הגאון ר' שמואל ב"ר אורי שרגא פייביש – אב"ד שידלוב ופירדא⁸ (בעל 'בית שמואל' לשו"ע אבן העזר), ונמנה על תלמידיו המובהקים. ומרוב חביבותו לו, נתן לו רבו את נכדתו לאשה. לאחר מכן שימש רבינו את הגאון המקובל ר' נפתלי כ"ץ, בעל 'סמיכת חכמים', אשר כיהן באותה העת כרבה של פוזנא⁹.

מלבד גדלותו בתורה ובחכמת הנסתר, התפרסם רבי אברהם¹⁰ במידותיו ובקדושתו ו"היה שמו מתהלך בארץ לאיש מופת וקדוש עליון"¹¹. הוא כיהן כרב והרביץ תורה בקהילות שונות: וואין, ווישניץ, לוקאבי, יאנוב דליטא, מעזריטש, רוצוועל, קארוב, ליסא, ועם פטירתו של בעל 'פני יהושע' נקרא למלא את מקומו כרבה של פראנקפורט דמיין ושם מנוחתו כבוד.

לא בכדי זכה רבינו לרשת את כסאו של בעל 'פני יהושע', עמו עמד בקשרי ידידות ואף ביקרו בביתו בפפד"מ. רבינו היה נערץ על כל גדולי דורו, כמוזכר לעיל, ויעידו מקצת השבחים שכתבו אודותיו גדולי ישראל הבאים אחריו¹². מהרש"ם מברעז'אן כתב: "והנה הרב המחבר הי' אחד מגאוני הדור זה ערך ק"נ שנים, ושמו גדול בישראל". והגרש"ז מלובלין כתב: "הגאון הגדול המפורסם בתורתו וקדושתו וחסידותו, נזר דורו, מאור הגולה". והוסיף הגאון ר' חיים ברלין: "קודש הקדשים, שר התורה ואמון מוצנע... והרבה שמעתי מכבוד מר אבא הגאון זצלה"ה [הנצי"ב מוואלאז'ין], שהפליג בשבחו בתורה ובחסידות ובקדושה יתירה וכו'". ואף הגאון ר' ישראל יהושע טרונק מקוטנא, בעל 'ישועות מלכו', כתב אודותיו: "הגאון החסיד האמיתי, איש אלקים קדוש יאמר לו... איש מפורסם בזמנו. וכבר בזמן המחלוקת הגדולה שהיה בין זקינו¹³ הגאון בעל 'פני יהושע' והגאון בעל 'אורים ותומים', היה הוא ראש להנבחרים לדון בענין הקמיעות, אלא שלא איסתייע מילתא. ובעת ההיא היה הרב ז"ל בק"ק ליסא...".

ספריו מעוטרים אף במכתביהם והסכמותיהם של גדולי האדמו"רים שחיו בעת הוצאת כתביו לאור עולם, ומהם שנודעו כאדירי תורה – כבעל 'שפת אמת' מגור, בעל 'אבני נזר' מסוכאטשוב, הגאון ר' צדוק הכהן מלובלין, ר' יחיאל מאיר מגאסטינין, ר' יחיאל מאלכסנדר ור' יעקב דוד מאמשינוב. ומעיד ר' צדוק הכהן מלובלין: "וכבר נודע שם הגאון הקדוש על פני תבל, כי היה מגאוני וחסיד קמאי בדור שלפני פנינו". מוסיף בעל 'אבני נזר' וכותב: "הגאון הקדוש איש אלקים ר' אבישיל צוקללה"ה האבד"ק פפד"מ, הלא דבר שפתיים אך למחסור להעיד על האדם הגדול בענקים, שהיה צדקתו וענוותנותו ידוע בכל התבל".

ב.

בכל מקום שאתה מוצא גדולתו – שם אתה מוצא ענותנותו, וכד כבוד עם תקיפותו בתורה – שהתגלתה בכל עוזה בפרשת הגט מקליווא – בלטו אצלו התבטלותו לכל אדם, פרישותו מכל עניני העולם הזה וגמילות-חסד שגמל עם הבריות. אף היה מרפא חולים חנם אין כסף, כפי שהעידה מצבתו¹⁴: "קיים כל

8 שם נלב"ע בשנת תנ"ח.

9 בשנת תס"ד נבחר כרבה של פפד"מ. נלב"ע בכ"ד בטבת תע"ט בדרוכו לא"י ומנוחתו כבוד בקושטא.

10 נקרא גם אביש או אבלי.

11 מתוך ההקדמה לספר 'ברכת אברהם' על הש"ס.

12 מתוך ההסכמות לספריו שהודפסו לאחר הסתלקותו.

13 של המוציא-לאור של כתבי רבינו.

14 רבני פרנקפורט, עמ' 263.

מילי דאבות, עשה צדקה וגמילות חסד לכל הבא אליו, בחסידות ובענוה לא הניח כמותו, וריפא בס"ד נפשות רבות חנם אין כסף ברפואותיו, במקום דלא שלטה ביה עין".

ומה שקיצרה לשון המצבה, באה לשון ה"מימורבך" [ספר הזכרון] של ק"ק פפד"מ, והרחיבה¹⁵: "יזכור אלקים את נשמת אדמו"ר... הגאון הגדול החסיד והענו המפורסם בדורנו... הלכה כמותו בכל מקום, תורת אמת הי' בפייו, פה מפיך מרגליות בנגלה ובנסתר, הי' לו יד ושם גם בסגולות ורפואות, הציל בזה בע"ה נפשות רבות חנם אין כסף, כסף נמאס הי' בעיניו, עיניו לא נתן בממון רק לעשות צדקות רבות בישראל ולפזרן תמידין כסדרן לעניים ואבינים, לרחוקים וקרובים בסביבותינו... הנמצא כזה בתוספות קדושה, קדש עצמו במותר לו, פרוש הי' בפרישות יתירה המביא לידי טהרה... גם היתה ביתו פתוח לרווחה בצדקה וגמילות חסד...".

ובספר הזכרון "לביה"כ דהקדש" הישן בפפד"מ¹⁶, נכתב: "גמל חסד עם כל אדם, הפריש חומש ממעותיו לצדקה, ופדה כל יום קודם סעודתו, מה ששוה אכילתו – הי' נותן המעות לעניים, ממש לא אכל אלא כדי צורך לקיים הנפש. ובשעת חוליו הכרנו בו דקדוקיו במצוות ובמעשים טובים שלא היינו יכולים להכירו בעודו בחיים בבריאיותו, מחמת שהי' כל כך הצנע לכת...".

רבי יוסף לעווינסטיין מעיד בהקדמתו לספר 'ברכת אברהם': "...אשר היה שמו מתהלך בארץ לאיש מופת וקדוש עליון, ומפורסם אשר נתגלה אליו אליהו זכור לטוב". וכנראה כוונתו למעשה שתיעד הגאון ר' ישראל איסר שפירא אב"ד מעזריטש בהסכמתו לספר הנ"ל:

מהמון סיפורי נפלאות מזקינו הגאון הקדוש המחבר זי"ע, הוכרתי להעלות על ספר סיפור אחד הנוגע למכתב הרה"ג החסיד וכו' מו"ה משה דוד הכהן נ"י, האבד"ק קאלישיין... אף כי הסיפור למותר, אחרי היות הסיפור מפורסם לכל. ואותן אשר לא ידעו בה – יפליגו סיפור הלז ולא יאמינו, כי הוא חוץ לטבע. עכ"ז הוכרתי נגד רצוני לכתוב.

בהיות הרב המחבר אב"ד בפפד"מ, בא אורח אחד להתאכסן בביתו בש"ק, תוארו משחת – רירו מעיניו ומפיו נוטפות וסרוחות, וקיבלו בסבר פנים יפות כדרכו להכניס אורחים. והנה אכל כל אשר היה על השולחן וכעס מאד על זקני¹⁷, כי לא אכל זמן רב.

וזקני פייסו לבל יכעוס, כי ימלא משאלתו להשביעו, והוא לא נח לקללו ולבזותו. עד כי צוה על בני ביתו להוציא הסעודה – החמין הטמונים בתנור לשבת שחרית, והוא אכל הכל עד כי לא נשאר מאומה. וכל רואהו לא האמין כי זה יהיה בחוק האנושי, אבל זקני האמין כי הוא רעב, ופייסו וביקשו להמתין עד מחרתו, כי אז ימלא די שבר רעבונו.

ולמחרתו נתן צו על כל העיר להביא לביתו תמחוי, וקיימו כל העיר, ועם כל זה לא הספיק לו שבעו, וצעק כי הנהו רעב. ואמר לו, כי במוצש"ק יראה להספיק עבורו. וצוה לשחוט עבורו, ונטרפו עד י"ג פרים, והי"ג – הוכשר.

אז הגיד לו האורח כי איננו מהאנשים הרעבים, אבל הוא בא לנסותו אם יגיע לכלל כעס,

15 שם, עמ' 307.

16 שם, עמ' 308.

17 על שלא נותר עוד אוכל על השולחן.

והגיד שהוא חשוב בשמים מאד.

ובהתייחס למעשה זה, כתב הגרמ"ד הכהן, אב"ד קאלשין, בהסכמתו לספר הנ"ל:
ולדעתו, נכון להדפיס המעשיות שלו, ובפרט המעשה המפורסם לכל מהמלאך... העיקר
מהמעשה הנ"ל, מה ששמעתי מאמ"ו הרב זצ"ל, שאמר משם הרב הקדוש רבינו מלובלין
זי"ע ועכ"י, שהעיקר הנסיון היה שהאמין במאמר חז"ל: כפין עניא ולא ידע (מגילה ז ע"ב),
שיש בנמצא עני שיאכל אפילו כל מאכלי פפד"מ – ויהיה כפין. וד"ל להלהיב לבות בני
ישראל שיאמינו בדברי חז"ל, וד"ל.

כיוצא בזה מוצאים אנו בשני ההספדים דלהלן, שעמדו המספידים על צדקותו וחסידותו של רבי אברהם
מליסא, על הכנסת האורחים המופלגת שלו ופרישותו, ואף רמזו על היותו מרפא חולים. כותב האב:
ואחז צדיק דרכי אבות – מדת החסד של אברהם אבינו... וכמו כן נטע אברהם זה אש"ל לכל
הבא אל ביתו, כידוע לכל שביבזו אוצרותיו וגנו אוצרו למעלה... אחד הי' אברהם בדורנו...
וזכה לדברים הרבה בחכמת אלקי' וחכמה טבעית¹⁸...

ומוסיף בנו:

אשר תמיד עסק בתורה, ולא פנה אל תאוות חומרי כלל.

ושב האב ומספיד:

הגאון החסיד וענו מכל האדם אשר על פני האדמה... וזכה לדברים הרבה בחכמת אלקי' וכו',
רק מרגלא הי' תמיד בפומי' דהיינו בצוואתו דברי מוסר ותוכחה, במענה כך ומשיב חמה.

ואף בנו עונה אחריו ומתאר:

הצדיק וחסיד, איש תמים... כי הי' חסיד גדול וצדיק תמים... כי הי' מעביר על מדותיו לפנים
משורת הדין, כדי להרבות שלו... שהי' חסיד וענו גדול וכו'.

אין פלא שקדוש זה זכה אף לרוח הקודש, כפי שמסופר בהקדמה לספר 'ברכת אברהם':

כי זקני הגאון הקדוש הרביץ תורה לכמה מאות תלמידים, כנודע, ומאס בתענוגי עולם
ושעשועיה עד כי זכה לרוח הקודש, כאשר נודע לרבים. אף כי איננו אתנו זה יותר ממאה
שנה, סיפורי נפלאותיו – יתהלכו בעולם.

כן שמעתי מהורי ואבותי, אשר בעת נבחר לשבת לדון בענין הקמיעות אשר היה על הגאון
בעל 'כרתי ופלתי', נסע לכבוד זקני הגאון בעל 'פני יהושע' ז"ל, וכבדהו מאד, ובתו הכניסה
מרקחת לכבוד האורח. שאל זקני המחבר נ"ע: "למי האשה הזאת?" והשיב לו זקני ה'פני
יהושע' ז"ל: "בתי היא".

אמר לו: "תדעו, כי היום מצאה כתם ולא תוכל להטהר היום, אף כי הוא זמנה". ומיד חקר
זקני הפנ"י ז"ל וראה שהאמת כן, והוא כאספקלריא המאירה...

על גבי מצבתו נוספו גם עובדות אלו:

חישש אוצרותיו, שקולים אצלו מצוות קלות כחמורות, והי' מהדר להיות סנדק ומוהל, ופיזור
עליו פזרונות רבים כל ימיו, וזכותו יגן עלינו...

ותעיד על עוצם קדושתו של רבינו, עדותו של הגאון ר' רפאל הלוי אב"ד נארוואלין, אשר כיהן קודם לכן כרב בק"ק לוקאבי, בה שימש רבינו בקודש קודם שעבר ליאנווא שבלייטא¹⁹:
 ...הגאון הקדוש רשכבה"ג ר' אברהם אביש, האבד"ק לוקאבי ופפד"מ זי"ע... כי היה איש אלקים ומפורסם בדורו. ובהיותי רב בלוקאבי, שמעתי מזקני העיר, אשר בעת היה שם הגאון הקדוש בעל ספר 'קדושת לוי', ובא להבית הכנסת דשם וחזר לאחוריו ואמר כי אור גדול זורח שם. ושאל מי היו הגדולים²⁰, ולא נתקררה דעתו עד שהגידו לו כי היה זה הגאון מפפד"מ כמה שנים רב בק"ק לוקאבי...

ג.

פרשה כאובה העכירה את שמיה של יהדות אירופה באותן השנים – הפולמוס סביב קמיעותיו של הגאון ר' יהונתן אייבשיץ. לא כאן המקום לגולל פרטיה של פרשה זו, ולכך נזכיר כאן רק את המעט הנוגע לרבי אברהם מליסא – אשר עמד באותה העת בראש 'ועד ארבע ארצות' המפורסם.
 בקמיעות אחדים שנכתבו ע"י הגר"י אייבשיץ בהיותו רב במיץ, נמצאו רמזים שהעלו חשד כי כותבם נוטה, חלילה, לשבתאות. על אף הכחשותיו של ר' יהונתן, נחלקו גדולי הדור באשר לאופן בו יש לנהוג כלפיו. בראש המתנגדים לרבי יהונתן עמד רבי יעקב עמדין, תושב קהילת אלטונא, בה כיהן רבי יהונתן כרב באותה העת²¹, ותמכו בו ככל עוז הגאון ר' שמואל הילמן רבה של מיץ, ובעל 'פני יהושע' שכיהן כרבה של פרנקפורט. לעומת זאת, נמנה בעל 'נודע ביהודה' על תומכיו של רבי יהונתן, אם כי גם הוא הביע תמיהה על תוכנם של קמיעות אחדים.
 לרבי יהונתן אייבשיץ היו תומכים רבים בקהילת פרנקפורט, ועמדתו הבלתי-מתפשרת של בעל 'פני יהושע' כלפי רבי יהונתן הביאה לעימות ולמתחים בתוככי הקהילה. אי לכך, החליט בעל 'פני יהושע' לעזוב לפי שעה את קהילתו והוא יצא את העיר ביום א' כ"ב באלול תק"י (1750). הוא נדד בין הערים אופנבך, מנהיים, וורמייזא, ולבסוף שב לאופנבך, שם נלב"ע בעש"ק י"ד בשבט תקט"ז (1756.1.17).
 על אף נודדיו, המשיך את המערכה כנגד רבי יהונתן, ולבסוף הטיל חרם – יחד עם רבני מיץ ואמסטרדם – על מחבר הקמיעות הפסולים. עם זאת לא הוזכר שמו של רבי יהונתן בכתב החרם, כדי לתת סיפק בידו לחזור בו.

ועד שלש קהילות אה"ו פנה אל בעל 'פני יהושע' בדרישה לבטל את החרם²², והלה דרש להביא את הענין להכרעתו של בית-דין אשר יברר וילבן עם מי הצדק. רבי יהונתן אייבשיץ הציע כי בבית הדין ישבו רבני ק"ק גלוגא, ליסא וברלין, אך הדבר לא יצא אל הפועל. רבי אברהם מליסא – אשר נתבקש לישב בראש בית הדין – לא היה מוכן להכניס עצמו בין גדולי ישראל, על אף שר' יעקב עמדין נזף בו

19 מתוך הסכמתו לספר 'ברכת אברהם'.

20 אשר התפללו בביכנ"ס זה בעבר.

21 ר' יהונתן כיהן כרבה של מיץ עד שנת תק"י, ובשנה זו נבחר כרבן של שלש הקהילות אה"ו – אלטונא, המבורג וונרסבך שבאשכנז.

22 לאחר התערבותו של מלך דנמרק, אשר אלטונא והמבורג היו באותה העת בתחום מלכותו.

על עמדתו, ונשאר מחוץ למחלוקת הכאובה.²³

בעל 'פני יהושע' נפטר במקום גלותו – באופנבך. בני פפד"מ הבינו בינתיים את גודל האבידה שאבדו בהניחם לרובם הגדול לעזוב את קהילתו, והם פנו לשלטונות, וקיבלו רשיון מיוחד להביא את רבם מאופנבך לקבורה בפפד"מ, וביום ראשון ט"ז בשבט תקט"ז הובא למנוחת עולמים. כשלוש שנים עמד כסאו של בעל 'פני יהושע' מיותם, ותלמידיו-חכמים בני קהילת פפד"מ ניהלו את עניני הרבנות. כאשר הוחלט לחזור ולמנות יורש לרבן של ישראל – בעל 'פני יהושע', הועלו הצעות אחדות וביניהן – הגאון רבי יחזקאל הלוי לנדא מפראג (בעל 'נודע ביהודה') ורבי אברהם מליסא, אשר נבחר פה אחד.²⁴ במכתבו אל ועד קהילת פרנקפורט אישר רבינו את בחירתו, אך משנודע הדבר לבני קהילת ליסא – פנו אליו והפצירו בו לבל יעזבם. רבינו הבטיח להם להשאר עמם אם יעלה בידם להניע את פרנסי פפד"מ להתיר לו את הבטחתו. אך פרנסי פרנקפורט לא היו מוכנים לוותר על האדם הגדול שנאות להיות להם לרב ולמורה, ובסתיו תקכ"א ישב רבינו על כס רבנות פרנקפורט.

ד.

שנים אחדות ניהל רבינו את עדתו על מי מנוחות, והנה שוב הוטלה פרנקפורט למרכז של סערה שהגיעה מבחוץ, אך הפעם ניצבה הקהילה כאיש אחד מאחורי רבה הגדול. היתה זו פרשת "הגט מקליווא"²⁵.

בסתיו תקכ"ו עמדה להתקיים במנהיגים חתונתו של תושב המקום עם בתו של יהודי מקהילת בונא. חמשה ימים קודם החתונה הגיעו הכלה ומשפחתה למנהיגים, ולמחרת היום גילה החתן סימני דיכאון ומפח נפש. על אף זאת, התקיימה החתונה במועדה והחתן אף דרש את דרשתו במהלך הסעודה. אולם בליל שבת שלאחר מכן התנהג החתן באופן מוזר, ובבוקרו של יום השבת נטל מכספי הנדוניה וברח אל מחוץ לעיר, מבלי לומר על כך דבר לאיש. ביום ראשון מצאנוהו כשהוא מסתתר אצל איכר באחד מכפרי הסביבה, מוטל במיטה, ומרוב התרגשות ובושה התעלף בנוכחות ידידיו. בימים שלאחר מכן היתה התנהגותו בגדר "עתים חלים, עתים שוטה". היו רגעים בהם התנהג כמטורף והיו רגעים בהם התנהג בשפיות. כאשר הגיעו בני הזוג לבונא, עיר מגורי הורי הכלה, התנהג החתן ימים אחדים כאחד האדם ואף עלה בשבת לתורה. אולם ביום ראשון אמר שהוא "בסכנה גדולה" אם ישאר בארצות אלו ועליו להרחיק נדוד אל ארצות רחוקות, ולפיכך רצונו לתת לאשתו גט כריתות. מכיון שיש בדעתו ללכת דרך הולנד לאנגליה, מן הראוי שהגט יינתן בדרך לשם, כגון בקליווא.²⁶ ביום א' י"ט באלול הפליגו מבונא, וביום ג'

23 וכמ"ש הגאון ר' יהושע מקוטנא בהסכמתו לספר 'ברכת אברהם': "וכבר בזמן המחלוקת הגדולה שהיה בין זקינו הגאון בעל פנ"י והגאון בעל או"ת, היה הוא ראש להנבחרים לדון בענין הקמיעות, אלא שלא איסתייע מילתא...".

24 הרב מרדכי הורוויץ מעיר בספרו רבני פרנקפורט, עמ' 123: "נראים הדברים, שביקשו למנוע שיורשו של ר' יעקב יהושע [בעל 'פני יהושע'] יהיה איש שצידד במחלוקת צידוד כלשהו בר' יהונתן אייבשיץ". בעל 'נודע ביהודה' העריך מאד את ר' יהונתן, בעוד ר' אברהם נמנע מלהתערב.

25 על פרשה זו נכתבו שני חיבורים מקיפים: 'אור הישר' לר' שמעון קאפנהגן, אמשטרדם תקכ"ט, ו'אור ישראל' לר' ישראל ליפשיץ, קליווא תק"ל. תיאור תמציתי של הפרשה נמצא בספר רבני פרנקפורט, עמ' 129-124.

26 קליווא (Kleve) שבצפון ווסטפאליה, סמוכה לגבול גרמניה – הולנד, ואף היא כבונא (Bonn) – נמצאת על גדת הנהר רהיין (Rhein). המעבר מהכא להתם נעשה בהפלגה על הנהר.

בבוקר הגיעו לקליווא. הם התייצבו לפני מרא-דאטרא – הגאון רבי ישראל ליפשיץ²⁷, ובו ביום – לפני תפילת מנחה – ניתן הגט.

ימים אחדים לאחר מכן, ד' בתשרי, מחאה רבנות מנהיים (בה נערכו הנישואין) על המעשה, והכריזה שהגט פסול. הואיל וקודם הגירושין היה הבעל שרוי בשיגעון רדיפה – אין הוא כשר לגרש את אשתו. רבנות מנהיים פנתה לרבנות פפד"מ – לר' אברהם מליסא ובית דינו – ובקשה שגדולי ישראל יכריזו שאין האשה נחשבת לגרושה כל עוד לא ישוב הבעל לביתו, ולאחר שיחזור לשפיותו – יתן לה גט חדש. רבינו היה משוכנע שהגט פסול, אלא שלפי שעה לא הוציא את ההכרזה המבוקשת והסתפק בהעברת תוכן איגרתה של רבנות מנהיים לרבה של קליווא, בתוספת הערה שניכר שהתנהגותו של החתן היא התנהגות של משוגע וכך רואים אותו הכל. רבינו הכיר בגדלותו של ר' ישראל ליפשיץ, והניח כי משוודעו כל פרטי המעשה – יכריז אף הוא על הגט כפסול.

בינתיים גבה בית-דינה של פרנקפורט עדויות, הן במנהיים והן בבונא, וכמו כן נגבתה עדות מן הבעל עצמו שחזר בינתיים הביתה. על סמך עדויות אלו הכריז בית הדין שהנישואין של הזוג היו כדת וכדין, ואילו למעשה הגירושין אין יותר תוקף מאשר "ריח גט".

פסק-דין זה של רבינו ובית דינו עורר סערה גדולה. רבי ישראל ליפשיץ חש נפגע, ופנה אל כמה מגדולי הדור ושטח בפניהם את המעשה. רבים מגדולי התורה עמדו לצידו ותמכו בכשרות הגט, ועליהם נמנו רבי יעקב עמדין, ר' יחזקאל לנדא בעל 'נודע ביהודה', בעל 'שאגת אריה', רבי יוסף שטיינהרדט מפיורדא בעל 'זכרון יוסף', רבי שלמה מזמושץ בעל 'מרכבת המשנה', ומספר רב של רבנים אחרים. במכתבו לר' ישראל ליפשיץ (מיום י"ג בכסלו תקכ"ח), כתב ר' יחזקאל לנדא: "וכתבו [אנשי פפד"מ] שלא לשמוע לשאר חכמי הדור המתירים, כי.... מק' בונא הוא אשר הסית בשקריו לחכמי הדור. ואני אומר... נהפוך הוא, הרב החסיד ובית דינו חכמי ק"ק פפד"מ נתפסו לדברי שקר של משפחת המגרש ע"פ תקיפי ק"ק פפד"מ... ולכן שמעו אלי אנשי לבב, להלכה וגם למעשה, האשה מרת לאה הנ"ל תנשא לכל מי שתצצה... כי אין כאן שום בית מיחוש להחמיר כלל...".

במכתבו זה חזר ר' יחזקאל לנדא על דברים שכבר כתב קודם לכן, ופרנסי פפד"מ הגיבו עליהם בחריפות. בקנאתם לכבודו של רבי אברהם מליסא²⁸, החליטו כי לעולם לא יותר לרבה של פראג ולצאצאיו למלא משרה כלשהי בק"ק פפד"מ או לומר בה שיעור!²⁹

כאמור, אין כאן המקום להאריך בפרטי פרשה סוערת זו ובנימוקיה ההלכתיים. על אף שכל ימיו ברח רבינו מן המחלוקת, נקלע בסוף ימיו למחלוקת זו. אך מכיון שמדובר היה בדבר ה' זו הלכה, עמד על דעתו בתקיפות על אף ענותנותו וחסידינותו. זמן קצר לאחר מכן, ביום י"א בתשרי תקכ"ט (1768), החזיר את נשמתו הטהורה ליצרה, ונטמן בבית העלמין העתיק בפפד"מ.

27 סבו של הג"ר ישראל ליפשיץ בעל 'תפארת ישראל' למשנה. בסוף הקדמתו לספרו חותם הנכד: "הק' ישראל ליפשיץ, בן אאמ"ו הגאון הגדול מהו' גדליה זצוק"ל, בעהמח"ס רגל ישרה, חומרי מתניתא, כנסת ישראל, בן אא"ז הגאון הגדול מהו' ישראל אבד"ק קליווא, בעהמ"ח תשובת אור ישראל בעסק הגט המפורסם".

28 ביזכור לזכרו של רבינו ב'מימורבון' של ק"ק פפד"מ, נכתב: "פניו – פנים מסבירות בהלכה, הלכה כמותו בכל מקום, תורת אמת ה' בפיהו". וכנראה רמזו בכך לפרשה זו.

29 מכתבם מיום ט' במרחשון תקכ"ח.

ה.

על גבי מצבתו נחרטו המלים המביעות את הערכת בני קהילתו לרבם הגדול:

ג א ו ן

ה"ה אמ"ו הגאון הגדול החסיד
והעניו המפורסם נ"י פ"ה³⁰ מהור"ר
אברהם מליסא אב"ד ור"מ
דקהלתינו יע"א נפ' ביום ה' ונק'
למח' עש"ק י"ב תשרי תקכ"ט לפ"ק
פה גנוז וטמון אמ"ו ורבינו עטרת
תפארת ראשינו מחמד עינינו אבי
אבי רכב ישראל ופרשיו שהאיר עיני
הדור בתורת אמת שהי' בפיו
פיו מפיק מרגליות עולה בשפתיו
קיים כל מילי דאבות עשה צדקה
וג"ח לכל הבא אליו בחסידות
ובענוה לא הניח כמותו וריפא
בס"ד נפשות רבות חנם אין
כסף ברפואותיו במקום דלא שלטה ביה
עין חימש אוצרותיו שקולים
אצלו מצות קלות כחמורות
והי' מהדר להיות סנדק ומוהל ופיזר
עליו פזרונות רבים כל ימיו וזכותו
יגן עלינו ונצב"ה ע"נ אי"ו ושצ"ו בג"ע א"ס³¹
וכך נכתב אודותיו בספר הזכרת נשמות דק"ק פפד"מ:

יזכור אלקים את נשמת אדונינו מורינו ורבינו מחמד עינינו ועטרת ראשינו צניף תפארתינו
הגאון הגדול החסיד ועניו המפורסם בדורינו נ"י ע"ה פ"ה³² רבן של כל בני הגולה אב"ד ור"מ
דקהלתינו כבוד מוהר"ר אברהם הוא אברהם בן הרב מוהר"ר צבי זצ"ל עם נשמת אי"ו שרר"ו³³
הקדושים אשר בארץ המה אבותינו עבור שהאיר עיני ישראל בתורתו יהגה יומם ולילה יראתו
קודמת לחכמתו חכמתו תאיר פנים מסבירות בהלכה הלכה כמותו בכל מקום תורת אמת
הי' בפיהו פה מפיק מרגליות בנגלה ובנסתר הי' לו יד ושם גם בסגולות ורפואות הציל בזה

30 = נר ישראל פטיש החזק.

31 = ונשמתו צרורה בצרור החיים עם נשמות אברהם יצחק ויעקב ושאר צדיקים וצדקניות בגן עדן, אמן סלה.

32 = נר ישראל עמוד הימיני פטיש החזק.

33 = אברהם יצחק ויעקב, שרה רבקה רחל ולאה.

בע"ה נפשות רבות חנם אין כסף כסף נמאס הי' בעיניו עיניו לא נתן בממון רק לעשות צדקות רבות בישראל ולפזרן תמידין כסדרן לעניים ואביונים לרחוקים וקרובים בסביבותינו סביביו יאמרו לו איש קדוש תמים במעשיו הנמצא כזה בתוספות קדושה קדש עצמו במותר לו פרוש הי' בפרישות יתירה המביא לידי טהרה טיהר גברא גבר בכולא שיתא סדרי משנה לא זו ממקומו לא פסק פומי' מגירסא גריס ודייק דקדוקי סופרים סופרי אותיות של תורה מי כמוהו מורה להורות חוקים טובים ומשפטים ישרים דרכו ד' בירך את אברהם בכל כברכת אברהם אבינו זקן וישב בישיבה הי' בתוכינו, גם היתה ביתו פתוח לרווחה בצדקה וגמילות חסד וזן הי' על לשונו לקטן כגדול וכשמת רבינו הקדוש אמרו עליו הי' חסיד הי' עניו אשר הי' עובד ד' מאהבה כל הימים והרביץ תורה בישראל מילדותו שנתקבל לאב"ד ור"מ בק"ק יאנווא ואח"כ בק"ק לוקאב ואח"כ בק"ק מעזריטש דליטא ואח"כ בק"ק ליסא ואח"כ בקהילתנו י' שבחו מי ימלל אין לגמור עליו את ההלל. גם נתנו יורשיו ס"ך מה לצדקה עבורו בשכר זה תנצב"ה עם נשמת אי"ו שרר"ו ושאר צדיקים שבג"ע אמן.

נתבקש בישיבה של מעלה יום ה' לעת ערב לאחר גמר התפלה בבית הכנסת ונקבר למחרתו בהספד גדול ביום ו' עש"ק י"ב תשרי תקכ"ט לפ"ק.

שנים לאחר הסתלקותו, השתדל צאצאו – רבי יוסף לעווינשטיין, אב"ד סעראצק, בהוצאת כתביו לאור עולם, וזכה להדפיס את ספר 'ברכת אברהם' למסכתות עירובין, פסחים, ביצה, חגיגה ומו"ק, את ספר 'עמק המלך' על הרמב"ם, ופירוש 'מחזה אברהם' על הגדה של פסח [קודם לכן הוציא צאצא אחר של רבנו – ר' דוד זאקש את פירושו של ר' אברהם מליסא על הגש"פ בשם 'ברכת אברהם', מגנצא תרמ"ז].

*

בתקופתו של רבינו כבר נבטו ניצני ההשכלה באשכנז³⁴. אמנם הקמתו של ה"היכל" (הטמפל) הרפורמי הראשון בהמבורג היתה רק בשנת תקע"ט (1819), אך ירידת כבוד התורה וכבודם של גדולי התורה – החלה כבר הרבה קודם. המחלוקת הנוראה סביב קמיעותיו של רבי יהונתן אייבשיץ, החשדות והחרמות אשר ליוו מחלוקת זו – הביאו גם הם לירידת כבוד התורה, לזלזול בלומדיה ולנשירה מהישיבות³⁵. הגאון ר' צבי הירש אויערבך אשר נתבקש אף הוא על ידי שני הצדדים לחוות דעתו, הן בפרשת הקמיעות והן בפרשת הגט מקליווא, וסירב להכניס ראשו בין ההרים³⁶, מתאר בהספדו על רבינו את ירידת התורה בקהילת וורמייזא העתיקה:

אהובי אחי ורעי, זכור תזכרו ותשוו עליכם נפשכם, ימי קדם – שהיו בקהלתכם י"ב ישיבות רמות, שהיו עומדין ברומו של עולם – בתפילה ובתורה תמיד, לא יחשו יומם ולילה, ובעו"ה כבו הגשמים אש של המערכה גדולה וננעלו דלתות ביהמ"ד, ובעו"ה סר צלם מעליכם – צל

34 משה מנדלסון מת בשנת תקמ"ו (1768).

35 כך העיד הג"ר מאיר להמן, אב"ד מגנצא, בפירושו להגש"פ (במהדורה הגרמנית, קטע "מה נשתנה"), ששמע זאת מזקני דורו. כך כתב גם הרב ד"ר משה אויערבך, תולדות עם ישראל, ג, ירושלים תשנ"ג, עמ' 133.

36 כך מעיד נינו הגאון ר' צבי בנימין אויערבך, בעל 'נחל אשכול', ב"ספר היחש למשפחת אויערבך" ('שמרי משמרת הקדש', א, ירושלים תש"ע, עמ' 32).

החכמה וצל הכסף.

הוא מוסיף ומקונן:

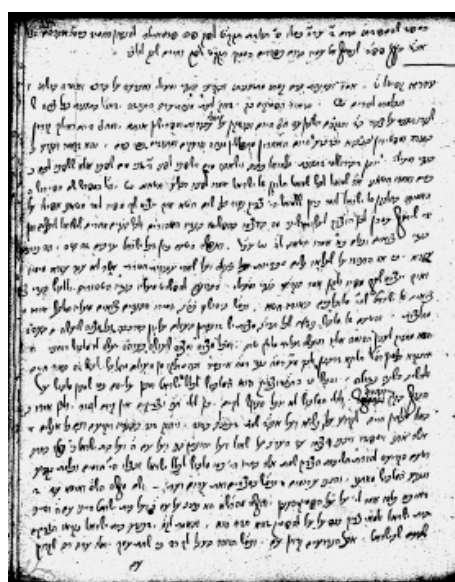
אשר בעו"ה שחה עד לעפר קרן התורה – העולם משתומם בלי תורה, אין מחזיק בתורה, פרחי תורה משוטטים בארץ... ותופסי התורה לא ידעו ולא יבינו ישירות בתורה ליישר לבבם בתורה... שימו על לבבכם, לקבל להחזיק איזה בחורים.... אשר לעת הזאת המה מפוזרים.... בקהילות אחרים ללא תועלת להם³⁷.

ובנו הגאון ר' אביעזרי וזליג אויערבך, תלמידו המובהק של ר"י אייבשיץ, קרא אף הוא בהספדו על רבינו: "כאשר בעו"ה הסטרא אחרא גובר, ובכל יום ויום היוקר מתרבה והגלות הולך וגובר". ולגודל האבידה בהסתלקותו של אב"ד פפד"מ, קבע ר' אביעזרי וזליג יום תענית בקהילתו, ובשעת ההספד ציווה על כל הקהל – "ואף אנן נקיים ישוב לארץ, להתאבל על הצדיק החסיד וצ"ל".

עם זאת, עדיין היתה ישיבתו של ר' צבי הירש אויערבך ב"קלויז" שבוורמייזא – שוקקת תלמידים, וכך גם ישיבתו של רבי יהונתן אייבשיץ במיץ, בה למד ר' אביעזרי וזליג אויערבך. ועובדה היא, ששני הגדולים הללו, האב ובנו, נשאו הספדים עמוסים דברי תורה – בנגלה ובנסתר – לפני צאן מרעיתם. אלו היו "בעלי הבתים" של אשכנז המפוארת, קודם החורבן הרוחני שהמיטו עליה ההשכלה והרפורמה.

כת"י רבי אביעזרי וזליג אויערבך

כת"י רבי צבי הירש אויערבך

37 כך קונן גם הג"ר ידידי' טיאה ווייל בהספדו על ר' צבי הירש אויערבך (ועוד ג' גדולי תורה): "ובאשכנז בעו"ה בטלו הישיבות... קציני ארץ... שהיה להם להחזיק מלמדים לבני עניים... ולא כן עושים עשירי העם ומעלימים עיניהם מעניים... עד שלא יגדל שום בן תורה במקום הזה... מי ימלא מקומם של האילנות שנעקרו – גדולי התורה שהלכו לעולמם..." (שמרי משמרת הקדש', ב, ירושלים תש"ע, עמ' 713-681).

ירושנתו | ספר שביעי תשע"ג-תשע"ד